

OVIDIU CRISTEA

ȘTIRI, POLITICĂ ȘI RĂZBOI ÎN MOLDOVA LUI ȘTEFAN CEL MARE

„Claw Topper: Words are like coin – it pays to hoard”.
(Steven Erikson, *The Gardens of the Moon*)

O marfă de preț

Potrivit unei formule foarte sugestive a lui Fernand Braudel, „știrea, marfă de lux, valorează mai mult decât greutatea sa în aur”¹. Savantul francez încerca astfel să definească impactul informației în secolul al XVI-lea, luând drept reper epoca lui Filip al II-lea, adică o perioadă în care monarhia spaniolă a fost obligată să găsească soluții pentru guvernarea unui uriaș imperiu. Echivalența știre-marfă nu este doar o figură de stil. Știrile costă, iar prețul este, în unele cazuri, cu atât mai ridicat cu cât ajung mai rapid la destinație. Analogia nu se oprește însă aici; veștile, ca și mărfurile, sunt extrem de căutate, trec de la o persoană la alta – deci implică schimbul –, nasc concurență (de multe ori neloială) și sunt, în multe cazuri, vehiculate de negustori.

Totuși, s-ar cuveni remarcat că știrea este o marfă cu caracter special. Uneori pare a fi un produs de contrabandă, a cărui ieșire dintr-un anumit teritoriu este păzită cu strășnicie. În 1462, bailul venețian la Constantinopol, Domenico Balbi, se plângea de strictețea cu care otomanii controlau deopotrivă calea maritimă și cea terestră. O navă a Republicii fusese reținută și nici drumurile pe uscat nu erau mai libere. Puțini erau lăsați să le străbată în chip liber și erau controlați să nu ducă scrisori cu informații despre turci. Din acest motiv, explica Balbi, fusese în imposibilitate de a mai transmite acasă vești despre acțiunile sultanului². În ciuda lamentărilor și a controlului informației, Domenico Balbi era totuși în măsură de a include în scrisoare o amplă relatare a expediției lui Mehmed al II-lea în Țara Românească, precum și o scurtă mențiune despre asediul nereușit al Chilieii de către forțele conjugate ale otomanilor și moldovenilor.

Treisprezece ani mai târziu, este atestată o altă situație în care otomanii încercau să controleze știrile ce ieșeau din imperiul lor. În martie 1475, negustorul

¹ Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, trad. Mircea Gheorghe, II, București, 1985, p. 230.

² *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, IV. *Mátyás Király Kórábol (1458–1490)*, I, Budapesta, 1875, doc. 105, p. 167–168: „...et non solo ritengono il passo del mare, ma anche a terra pochi possono andare, e quelli cercano non portasse lettere de nove, che appartenesse ai turchi, per la qual cosa io non ho potuto avisare la Vostra Signoria apieno de progressi de questo Signor”.

florentin Filippo, revenit din Imperiul Otoman, își mărturisea ignoranța în legătură cu acțiunile militare ale hanului Ak Koyunlu, Uzun Hasan. Nu putuse afla nimic despre temutul adversar oriental al lui Mehmed al II-lea deoarece era strict interzis supușilor otomani să vorbească despre așa ceva³. Este greu de spus dacă o astfel de interdicție chiar fusese formulată, sau dacă a fost doar o scuză a florentinului. Cum restul raportului este destul de amănunțit și cum preocuparea sultanului de a păstra secretul acțiunilor sale este bine-cunoscută⁴, putem presupune că existau într-adevăr subiecte pe care otomanii le evitau, mai ales în discuții cu „ghiaurii”. În perioade de război, controlul informației devenea și mai strict. Curierii puterilor creștine erau controlați, iar scrisorile confiscate și deschise. Un *dispaccio* din timpul războiului Candiei transmitea spre Roma știrea că, la Constantinopol, se făceau mari eforturi pentru împiedicarea trimiterii de scrisori. Chiar și curierii raguzani fuseseră oprîți, iar scrisorile lor, deopotrivă publice și private, fuseseră interceptate. Deși, în cele din urmă, grație pungilor cu bani, turcii i-au pus în libertate pe supușii Republicii dalmate, veștile din capitala otomană nu mai ajungeau la Ragusa decât cu foarte mare greutate⁵.

Exemple similare se pot găsi și în lumea creștină. La Veneția, Consiliul celor Zece a decis, în 1501, interzicerea discuțiilor pe marginea voturilor în Marele Consiliu⁶. Secretul era însă extins și asupra altor categorii de informații, astfel încât nunciul papal Giralmo Verallo se plîngea, în 1536, că mai degrabă află un secret din ceruri decât de la venețieni⁷. Astfel de afirmații, deși numeroase, conțineau o

³ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III, București, 1897, p. 53–54. Pasajul referitor la Uzun Hasan precizează: „dice non saper cossa alcuna perche gran banno è a chi ne parlo in quelle parte”.

⁴ Pot fi amintite cuvintele puse pe seama lui Mehmed al II-lea de cronicarul bizantin Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ed. V. Grecu, București, 1958, p. 426: „dacă aș ști că un singur fir din perii bărbii mele a prins ceva din taina mea, l-aș smulge și l-aș arunca în foc”.

⁵ Ivan Dujcev, *Avvisi di Ragusa. Documenti sull'Impero turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia*, *Orientalia Christiana Analecta*, 101, Roma, 1935, doc. 104, p. 118: „In Constantinopoli si usano, e fanno diligenze straordinariissime per prohibire l'invio di tutte le lettere, anzi in due volte con maraviglia di ogni uno sono stato riitenuti i corrieri à gli ambasciatori ragusei et intercette tutte le loro lettere cosi publiche come private, et à mala pena, e con gran spesa si sono liberati di qualche gran male, onde ne anche io potrò di là havere cossi spessi e particular avvisi, come per il passato, ma niente di meno tutto quel che intenderò, non mancherò di partecipare alla San.tà V.Ra, ancor che non senza grave pericolo”. Desigur că ar fi de știut dacă dificultățile erau chiar atât de mari pe cât afirma expeditorul. Importanța documentului este semnalată și de Johann Petitjean, *On his Holiness' secret service: how Ragusa became an intelligence agency after Lepanto*, în vol. *Europe and the „Ottoman World”. Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth centuries)*, eds. Gabor Kárman, Radu Păun, Istanbul, 2013, p. 94.

⁶ Peter Burke, *Early Modern Venice as a Center of Information and Communication*, în vol. *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City State, 1297–1797*, eds. John Martin, Dennis Romano, Baltimore-Londra, 2000, p. 394.

⁷ Paolo Preto, *I servizi segreti di Venezia*, Milano, p. 56 (pentru acest episod) și în general p. 55–74; Filippo De Vivo, *Information and Communication in Venice. Rethinking Early Modern Politics*, Oxford, 2007, p. 40–45.

doză de exagerare. În realitate, chiar prin funcționarea instituțiilor venețiene, păstrarea deplină a secretului nu era posibilă⁸. În plus, interdicțiile sporeau încă și mai mult curiozitatea și, implicit, riscurile unor „scurgeri de informații”. Acestea erau cu atât mai mari cu cât, asemenea mărfurilor prohibite, au existat și în cazul știrilor interzise destui „contrabandiști” și destule vorbe ajunse la urechile cui nu trebuie. Pe malul opus al Adriaticii, conducerea Ragusei a emis mai multe interdicții în 1565 și 1566 împotriva transmiterii de știri. Jehan Petitjean a pus în legătură aceste măsuri cu împrăștierea veștilor despre pregătirea asediului Maltei în 1565 și cu cucerirea Chiosului în aprilie anul următor. Foarte probabil, conducerea Republicii încerca să preîntâmpine nemulțumirea sultanului sau, poate, a luat aceste măsuri chiar în urma unei solicitări a Porții⁹.

Exemple spectaculoase sunt de găsit și în Evul Mediu românesc. Din vremea lui Alexandru cel Bun datează măcar două episoade din care rezultă că domnii Moldovei erau foarte atenți la oamenii și la știrile care traversau teritoriul principatului. Mai mult decât atât, s-ar părea că nu erau dispuși să lase pe oricine și orice să treacă și că informația, indiferent de importanța expeditorului sau a destinatarului, era serios supusă controlului. Unul dintre exemple este de mult timp cunoscut și interpretarea sa în cheia de lectură a „spionajului/contraspionajului” rămâne doar o ipoteză. Al doilea caz a fost foarte recent pus în lumină de Șerban Papacostea¹⁰.

În 1421, pe când traversa Moldova în drum spre Constantinopol, nobilul burgund Guillebert de Lannoy a avut parte de o întâmplare neplăcută. Înainte de a intra noaptea în Cetatea Albă, a fost prins, jefuit, lăsat doar în cămașă și legat de un copac, unde a rămas o noapte întregă. Ar fi fost dezlegat a doua zi și doar grație domnului Moldovei și-ar fi recăpătat hainele, banii și bunurile¹¹. Maria Holban a manifestat mari rezerve în privința veridicității acestui episod, identificând o serie de inadvertențe și chiar contradicții în textul lui Lannoy¹². Totuși, multe dintre acestea s-ar putea explica ceva mai ușor dacă am presupune că domnul Moldovei a înscenat tot episodul jefuirii. Insistența burgundului de a ajunge în Imperiul Otoman în perioada tulbure ce a urmat morții sultanului Mehmed I a putut stârni suspiciuni. Nu ar fi exclus ca, în aceste condiții, domnul Moldovei să fi considerat necesară verificarea oaspetelui occidental. Este, desigur, doar o speculație. Însă așa ne-am explica mai ușor de ce hoții au fost prinși atât de repede și de ce bunurile au

⁸ Filippo De Vivo, *Information...*, p. 4–8.

⁹ Johann Petitjean, *On his Holiness' secret service*, p. 89. Autorul citat formulează un punct de vedere interesant atunci când afirmă că, prin măsurile luate, Republica și-a oferit unelte juridice și politice pentru a crea „a state intelligence management system”.

¹⁰ Șerban Papacostea, *Alexandru cel Bun – sfârșit de domnie*, în **AP**, IX, 2013, 2, p. 7–16.

¹¹ *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy voyageur, diplomate et moraliste*, rec. et publ. par Charles Potvin, Louvain, 1878, p. 58–61; *Călători străini despre Țările Române*, I, volum îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 50–51.

¹² *Călători străini*, I, p. XLII–XLIII și nota critică de la p. 53–61.

fost restituite integral păgubitului. Supoziția în privința interpretării în această cheie a peripețiilor lui Guillebert de Lannoy din 1421 este întărită de un episod petrecut 11 ani mai târziu, în ultimul an de domnie al lui Alexandru cel Bun. La acea dată, episcopul Samogiției, ce ducea cu sine un număr de scrisori pontificale trimise regelui polon Vladislav Jagiello, a avut parte în Moldova de un tratament asemănător prin scop, dacă nu prin mijloace, cu al nobilului burgund. „Domnul episcop – explica regele polon într-o scrisoare de răspuns către suveranul pontif – înapoindu-se în drum spre noi, prin țara Valahiei sau Moldovei, fiind oprit, a fost silit să lase [scrisoarea] pe ascuns la un vechi slujitor al său, din pricina pericolului care îl amenința. Căci voievodul domn al acestei țări nu se află în termeni buni cu noi; iar bula Sanctității Voastre îndreptată către Erasm, mitropolitul țărilor Rusiei, a deschis-o și [doar] după ce a înțeles că Sanctitatea Voastră nu a scris decât despre Unire, abia atunci a poruncit să-i fie restituită acealua, pe care [scrisoare] acesta a adus-o la noi. Iar acele bule ale Sanctității Voastre în privința conflictului nostru cu Sigismund [Korybut] și cu episcopul de Vilno și ceilalți nu a îndrăznit să le aducă cu el, deoarece el însuși a fost condus în chip ocult din această țară de către sprijinitori, iar bulele înseși nu au putut ajunge nici până acum la cunoștința noastră”¹³. Ceea ce pentru anul 1421 rămâne o ipoteză, pentru anul 1432 este explicit afirmat. Un emisar pontifical a fost oprit și percheziționat. Apoi i s-a confiscat și deschis una dintre scrisori, care i-a fost ulterior restituită doar după ce domnul Moldovei s-a convins că nu era vorba de o chestiune care să îl afecteze în mod direct. Desigur, și în acest caz se pot găsi neclarități. De ce episcopul a ascuns doar una dintre scrisori și nu pe amândouă ? Poate pentru că, dacă asupra lui nu s-ar fi găsit nimic, ar fi dat și mai mult de bănuț. Ne putem întreba, totodată, de ce nu a luat și scrisoarea dosită împreună cu el, de vreme ce a părăsit Moldova pe ascuns ? Poate pentru că prietenul care atenționase despre pericol nu rezida în Suceava și, din capitala țării, emisarul papal nu s-a mai putut întoarce din drum.

Dacă episoadele din timpul domniei lui Alexandru cel Bun ilustrează felul în care erau controlate informațiile ce traversau Moldova, ne putem pune întrebarea în ce măsură domnia puteau să împiedice difuzarea unei hotărâri luate în cel mai mare secret. Un astfel de exemplu datează din momentul izbucnirii războiului antiotoman în domnia lui Mihai Viteazul. Astfel, deși în 1594 răscoala Țării Românești a fost pregătită în cea mai mare taină, a existat totuși cel puțin o „fisură”. Dacă ar fi să-i dăm crezare cronicarului otoman Ibrahim Pecevi, un prieten ghiaur l-a sfătuit pe naibul de Giurgiu să nu rămână în București până la chindie, ci să plece spre Dunăre și, odată ajuns acolo, să treacă în grabă fluviul la Rusciuk¹⁴. Turcul a fost prevenit într-o manieră destul de puțin explicită, prietenul

¹³ Apud Șerban Papacostea, *Alexandru cel Bun – sfârșit de domnie*; textul latin în *Kodeks dyplomatyyczny Litwy*, ed. Ed. Raczyński, Wrocław, 1845, p. 363–364.

¹⁴ *Cronici turcești privind Țările Române*, Extrase, I, Sec. XV – mijlocul sec. XVII, vol. întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 499–500.

refuzând să-i spună motivul pentru care îl îndemna să plece și să-i dea alte detalii. Naibul a fugit doar după ce a constatat că orașul era cuprins de un freamăt neobișnuit. Atitudinea „ghiaurului” este de subliniat. A ținut să-și facă datoria față de un prieten, dar a refuzat să dea orice fel de indiciu pentru a nu-și trăda stăpânul.

Alteori, secretul putea rezulta de pe urma tentativei de a restrânge răspândirea unor vești proaste. Un curier otoman care comunicase la Candeloro (Alanya) detalii despre grelele pierderi otomane din bătălia de la Caldîran (23 august 1514) fusese închis de comandantul garnizoanei. A fost eliberat la ordinul cadiului care ar fi pretins că nu exista nici un temei pentru a întemnița pe purtătorul unor știri adevărate, chiar dacă acestea erau nefavorabile. Episodul este inserat într-un raport ce include multe exagerări și știri îndoielnice sau chiar false¹⁵. Este totuși interesant prin dezvăluirea unei perspective duble asupra veștilor proaste. Pentru comandantul militar al orașului, întemnițarea avea ca scop restrângerea difuzării unei vești ce ar fi riscat să submineze moralul populației; pentru cadiu, o astfel de măsură era abuzivă cât timp omul nu se făcuse cu nimic vinovat.

Un exemplu din Polonia anului 1578 pune în lumină un alt tip de păstrare a secretului cu privire la un eveniment. Aflat la Cracovia, italianul Filippo Talducci exprima părerea că, pentru poloni, execuția lui Ioan Potcoavă fusese o faptă dezonorantă. Talducci mărturisea într-o scrisoare că nu a reușit, timp de patru săptămâni, să strângă prea multe informații despre decapitarea efemerului domn al Moldovei, pentru că, fiind o faptă rușinoasă pentru neamul polon, nimeni nu consimțea să vorbească de bunăvoie despre ea¹⁶. Cum „onoarea Republicii” este o temă recurentă în discursul politic polon din secolul al XVI-lea, părerea lui Talducci nu ar avea de ce să fie pusă la îndoială.

În alte situații, „marfa de lux” pare un produs de valoare îndoielnică. Multe știri nasc nedumeriri, chiar suspiciune și au nevoie de confirmări pe diferite căi pentru a li se da crezare. În 1261, mesagerul care a adus la Niceea, în mare viteză, vestea recuceririi bizantine a Constantinopolului nu a fost crezut de împăratul Mihail al VIII-lea și, drept consecință, a fost pus în lanțuri. Scepticismul se datora numărului nesemnificativ de forțe cu care generalul Alexios Strategopoulos fusese trimis să cerceteze starea zidurilor Constantinopolului și de prudența excesivă a basileului. A fost nevoie de confirmarea oficială a știrii pentru ca mesagerului să i se dea crezare¹⁷. O poveste similară, dar cu deznodământ mai puțin fericit pentru cei neîncrezători, s-a petrecut în aprilie 1596. La acea dată, spaniolii au fost avertizați că o flotă engleză se concentrează la Plymouth sub conducerea ducelui de Essex. La curtea lui Filip al II-lea nu s-a dat importanță veștii. S-a socotit că, după

¹⁵ *I Diarii di Marino Sanuto*, XIX, Veneția, 1887, col. 448.

¹⁶ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, II, București, 1930, doc. 131, p. 151.

¹⁷ Georgius Pachymeres, *Relations historiques*, I. Livres I–III, ed. Albert Failler, trad. Vitalien Laurent, Paris, 1984, p. 204–208.

moartea lui Francis Drake, englezii nu vor îndrăzni să atace coastele Spaniei. A fost un calcul greșit. La 2 iulie, când flota engleză și-a debarcat trupele la Cadiz, orașul a fost ocupat fără a fi întâmpinată o rezistență serioasă¹⁸. Un alt exemplu de neîncredere în veștile sosite este ilustrativ pentru consecințele devastatoare pe care le poate avea o pierdere de prestigiu. Înfrângerea de la Agnadello (14 mai 1509) suferită de venețieni în fața „Ligii de la Cambrai” a produs o impresie atât de durabilă la curtea otomană încât, chiar și după redresarea situației, bailul Andrea Foscolo nu reușea să-i convingă pe viziri că *Serenissima* a recâștigat teritoriile pierdute. „Mă priveau mereu de parcă nu m-ar fi crezut” explica bailul în 1512, cu ocazia relatării misiunii sale în fața Senatului¹⁹. Motivul acestei atitudini ar fi fost rezultatul dorinței secrete a otomanilor ca Veneția să rămână suficient de slăbită pentru a se mai opune sultanului. Alteori, în cazul misiunii diplomatice la Poartă, bailul era cel care putea exprima îndoielei față de calitatea veștilor primite. În 1528, Pietro Zen manifesta scepticism față de ceea ce se vorbea în legătură cu politica lui Suleyman Magnificul față de Ungaria, după bătălia de la Mohacs²⁰.

În sfârșit, sunt cazuri în care „marfa de lux” circulă „la pachet”. Rapoartele venețiene, folosite din abundență chiar de Fernand Braudel, sunt cel mai bun exemplu. Bailii și ambasadorii venețieni comasează în paginile unui *dispaccio* tot ceea ce se petrece la curtea la care își desfășoară misiunea, de la „marea politică” până la intrigi mărunte și de la fapte din capitală până la evenimente de la marginile imperiului. Cazul venețian nu este singular; ambasadorii permanenți ai oricărei puteri procedează în același chip. În aceste condiții, cum putem stabili valoarea fiecărei știri incluse într-un raport ? Prima impresie este că simpla inserare în documentul adresat superiorilor marchează o oarecare însemnătate. Cel care a redactat textul a considerat vestea respectivă suficient de importantă pentru a o menționa, chiar dacă nu întotdeauna a fost în măsură să o verifice. Uneori, o parte este redactată în cifru, alta este scrisă cu caractere obișnuite, ceea ce sugerează o oarecare ierarhizare a informației în funcție de valoare. Veștile de preț sunt ascunse prin mijlocirea cifrului, cele de mai mică importanță sau mai puțin periculoase sunt lăsate în clar. Alteori, întreg documentul este cifrat, iar cel care, în ultimă instanță, stabilește valoarea informațiilor este destinatarul.

¹⁸ *Calendar of State Papers and Manuscripts related to English Affairs existing in the Archives and Collections of Venice and in other libraries of Northern Italy*, IX (1592–1603), ed. Horatio Brown, Londra, 1897, doc. 463, p. 215. Pe lângă moartea lui Drake, alți doi factori susținuseră optimismul spaniol: împrăștierea escadrei lui Drake și pierderea de către englezi a portului Calais.

¹⁹ *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato*, XIV, *Costantinopoli relazioni inedite (1512–1789)*, a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova, 1996, p. 10.

²⁰ Archivio di Stato Venezia, *Capi del Consiglio dei Dieci. Lettere di Ambasciatori – Constantinopoli*, busta 1, 1504–1550, doc. 72: „A me pare che questi siano molto mal advisati percio a niuna cosa si pole prestar fede tanto debilmente vengono simeli advisi”.

Informația nu circulă însă numai între oameni din aceeași tabără. Venețienii, atât de preocupați de menținerea secretelor Republicii, nu se sfiesc să folosească cunoștințele dobândite ca pârgie de captare a bunăvoinței altora. Este, de altfel, o practică larg răspândită și acest fapt explică de ce, între parteneri egali, știrea, mai mult decât prețul în bani, are o valoare simbolică. Face să funcționeze o relație, cimentează încrederea, deschide poarta obținerii unor favoruri. În acest detaliu stă forța informației; mai ales din acest motiv știrea poate fi considerată o „marfă de lux”.

Pentru aceasta este însă obligatoriu ca informațiile să fie cât mai exacte; manipularea lor pentru a obține câștiguri de moment este periculoasă pentru că provoacă dispariția rapidă a încrederii. Marco Minio nota în 1518, în timpul misiunii sale în „cetatea eternă”, că astfel de practici puteau submina pe termen lung credibilitatea Republicii, fiindcă la Roma, „pentru știrile venite din Levant, nu se acordă încredere decât veștilor sosite de la Veneția”²¹. Iar această încredere era strâns legată de răstimpul îndelungat în care papalitatea primise informații de calitate de la venețieni. Pas cu pas, Veneția dobândise o poziție de autoritate, iar Minio se temea ca aceasta să nu fie subminată de renunțarea la practicile de până atunci.

Situații comparabile pot fi întâlnite și în relațiile dintre indivizi. Veștile credibile trimise la timp pot transforma o legătură de moment într-o relație de încredere pe termen lung. Un emisar trimis în Moldova în 1552 de comitele secuilor a cules informații de la un *prieten* [subl. m.] al stăpânului său care dăduse întotdeauna „vești sigure și adevărate”²². Fără a cunoaște nici cine era prietenul cu pricina, nici cum reușea să își procure informația, se poate remarca faptul că relația interumană se află în directă corelație cu acuratețea veștilor. Precizarea „vești sigure și adevărate” întărește conținutul mesajului, îi certifică veridicitatea. Era cu atât mai necesar cu cât unele informații puteau stârni semne de întrebare: optzeci de negustori otomani fuseseră uciși în Moldova din porunca lui Ștefan Rareș, iar mărfurile lor fuseseră confiscate; regele Poloniei se pregătea să-i atace pe tătari; sultanul renunțase să mai atace Ungaria din cauza prezenței unei armate imperiale în regiune; în sfârșit, domnul Moldovei executase pe un vameș pentru a-și demonstra fidelitatea față de sultan. Cum sursa se dovedise mereu demnă de

²¹ Apud Pierre Sardella, *Nouvelles et spéculations à Venise au début du XVIe siècle*, Paris, f. a. [Cahiers des Annales – I], p. 11. Pentru tentativele din epocă de a profita de pe urma unor știri, v. și Bernard Doumerc, *Par Dieu écrivez plus souvent ! La lettre d'affaires à Venise à la fin du Moyen Âge*, în vol. *La circulation des nouvelles au Moyen Âge*, Roma, 1994, p. 104. Temerile exprimate de Minio par să se fi transformat în realitate în timpul războiului Ciprului, atunci când, bănuind că *Serenissima* înșeală în chip deliberat curia papală, nunciul la Veneția, Giovanni Antonio Fachinetti, a început să facă apel tot mai mult la surse ragusane – v. Johann Petitjean, *On his Holiness' secret service*, p. 90–91.

²² Andrei Veress, *Documente*, I, doc. 91, p. 79: „qui dominum meum de certis et veris rebus semper fecit certiorum”; cf. trad. românească în *Călători străini*, II, p. 100.

încredere, nu ar fi existat nici acum motive de îndoială. Concluzia nerostită a textului este că un prieten va spune întotdeauna adevărul.

Nu este singurul caz. Astfel, în martie 1594, Gaspar Kornis, comite de Maramureș și castelan de Hust, îl asigura pe cancelarul și marele hatman polon Jan Zamoyski că veștile despre invazia tătarilor erau sigure, întrucât îi fuseseră confirmate prin scrisori primite din Moldova de la prietenul său, starețul Mănăstirii Putna (*quidam amicus, Episcopus Calugerorum Putnensis*)²³. S-ar putea crede că termenul de prieten ar fi o figură de stil. Chiar și așa, precizarea nu e lipsită de importanță²⁴. Ca și în documentul din 1552, invocarea prieteniei are darul să certifice acuratețea informației, să împrăștie dubiile exprimate de Zamoyski în privința unor informații similare, primite pe alte căi. „Prietenia” pomenită de Gaspar Kornis ilustrează că între el și egumen²⁵ exista o relație de încredere, consolidată, foarte probabil, pe calea schimbului epistolar. „Prietenia” este cea care, în ultimă instanță, dă greutate unor vești, le certifică verosimilitatea.

Episodul este interesant din mai multe perspective. În primul rând, este oarecum surprinzător să constatăm că mănăstirea, prin definiție un loc izolat de „lume”, putea fi un centru de convergență al știrilor dintr-o regiune. Dar cazul nu pare cătuși de puțin unul excepțional. Potrivit unui raport unguesc despre începutul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușeanu, iscoada care a cules informațiile din Moldova a stat „vreo douăzeci de zile nu departe de Suceava și pe la cetatea Hotin și în sfârșit s-a băgat slugă într-o mănăstire [subl. m.], slujind câteva zile starețului acelei mănăstiri, de la care a aflat mai multe lucruri despre starea acelei țări”²⁶. Fără a trage o concluzie definitivă, modul în care este construită fraza pare să sugereze că abia această ședere în mănăstire a fost în măsură să ofere iscoadei informațiile de care avea nevoie.

Revenind la schimbul epistolar între Gaspar Kornis și Jan Zamoyski, acesta ne dezvăluie, totodată, cum, pe lângă valoarea de moment, știrile au, în unele cazuri, și un impact pe termen lung. Este un mecanism similar cu cel al reputației negustorilor²⁷. O sursă devine demnă de luat în seamă dacă a oferit, în repetate rânduri, informații sigure. Iar credibilitatea contează cu atât mai mult cu cât fiecare factor de decizie caută să se informeze din cât mai multe surse și poate primi, simultan sau la intervale scurte de timp, mai multe mărturii despre același

²³ Andrei Veress, *Documente*, IV, doc. 39, p. 70–72.

²⁴ Pentru analiza episodului, v. Ovidiu Cristea, *Două note privitoare la istoria Mănăstirii Putna*, în *AP*, VI, 2010, 1, p. 201–210.

²⁵ Pentru identificarea personajului cu arhimandritul Dosoftei, atestat între 1585 și 1598, v. Ștefan S. Gorovei, *Vârstele Putnei*, în vol. *Sfânta Mănăstire Putna*, Putna, 2010, p. 54.

²⁶ *Călători străini*, II, p. 310.

²⁷ Importanța problemei a fost evidențiată de Mária Pakucs-Willcocks, *Sibiu-Hermannstadt Oriental Trade in Sixteenth Century Transylvania*, Köln-Weimar-Viena, 2007, p. 106–110. Pentru reputație ca armă politică, v. J. H. Elliott, *A Question of Reputation ? Spanish Foreign Policy in the 17th century*, în „Journal of Modern History”, 55, 1983, p. 475–483.

eveniment. Scrisoarea lui Kornis sugerează că atât comitele Maramureșului, cât și corespondentul său polon au apelat la mai mulți informatori pentru a avea certitudinea invaziei tătare. În sfârșit, pornind de la această constatare, episodul din 1594 este revelator pentru o întreagă epocă din istoria Țărilor Române. Situate „în calea tuturor răutăților”, acestea au fost obligate să dezvolte un sistem prin care să fie pregătite să facă față unei invazii.

Un număr de documente din secolul al XV-lea ilustrează felul în care știrile au fost utilizate, după caz, fie drept marfă de preț, fie ca armă politică. Este vorba de un corpus aparent omogen, alcătuit din scrisori ale domnilor moldoveni și munteni adresate brașovenilor (în primul caz), brașovenilor și sibienilor (în cel de-al doilea). În această corespondență, veștile par să fi jucat un rol important fiind, în multe situații, un indicator al situației raporturilor politice și comerciale dintre părți.

„Drumul moldovenesc”

Pentru orice medievist român, „drumul moldovenesc” desemnează artera comercială ce a legat orașele port, Cetatea Albă și Chilia, de Liov, emporiul principal din sudul Poloniei²⁸. Veștile au circulat cu certitudine și pe această rută, așa cum o demonstrează știrile despre Țara Mușatinilor și nu numai, care ajungeau în Polonia²⁹. Totuși, măcar în privința veștilor despre turci, conexiunea principală a Moldovei a fost, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, cea cu Brașovul.

Într-un document datat de Ioan Bogdan la 9 iulie 1480, domnul Moldovei anunța brașovenilor recenta jefuire a țării secuilor de turci și munteni. Scrisoarea adăuga, apoi, alte vești furnizate de iscoadele (схвдници) domnului. Potrivit acestora, otomanii mai aveau pregătite două oștiri pentru a lovi pe neașteptate. Nu se știa însă încotro aveau să pornească, iar Ștefan solicita brașovenilor ca, la rândul lor, să cerceteze prin iscoade aceste lucruri. Mesajul se încheia cu rugămintea ca epistola să fie trimisă mai departe, cât mai rapid cu putință, voievodului Transilvaniei, Ștefan Báthory. Documentul pare a fi un obișnuit schimb de informații între Moldova și orașul comercial din Țara Bârsei. Însă, la vremea la care a fost scris, actul nu era nicidecum unul banal. Tonul este imperativ, proporțional cu gravitatea faptelor menționate, iar cuvântul-cheie al textului pare a fi „iuțeala”. Ca întotdeauna când primejdia se profila la orizont, mesagerii erau îndemnați să gonească zi și nopte pentru a anunța pericolul. Ștefan, la rândul său,

²⁸ Ștefan Andreescu, *Note despre Cetatea Albă*, în idem, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV–XVII)*, București, 2001, p. 14 și urm. V., de asemenea, în același volum, studiile consacrate genovezilor pe „drumul moldovenesc”, p. 89–105 și 106–116.

²⁹ V., de exemplu, raportul despre lupta de la Baia publicat de Șerban Papacostea, *Un episod al rivalității polono-ungare în secolul al XV-lea: campania lui Matia Corvin în Moldova (1467) în lumina unui izvor inedit*, în idem, *Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, p. 186–202.

dorea să știe cât mai repede cu putință, noapte sau zi, încotro se îndreaptă oștile sultanului. Vestea despre începutul unei noi campanii otomane pare să fie începutul unei avalanșe. Odată dată alarma, freamătul cuprinde întreaga zonă amenințată. Fiecare potențială țintă vrea să știe mai multe amănunte și solicită ajutor vecinilor³⁰. În afară de schimburile de mesaje de o parte și de alta a Carpaților, scrisoarea lui Ștefan ne sugerează că veștile transmise Brașovului au „alergat” spre voievodul Transilvaniei și, foarte probabil, spre curtea de la Buda, pentru a fi primit, în timp util, ajutor militar³¹.

Scrisoarea naște câteva întrebări. De ce Ștefan apelează la brașoveni când, așa cum mărturisește, avea iscoade în țara turcească ? Avea mai mare încredere în informațiile primite din cetatea transilvană ? Încerca să-i verifice loialitatea ? Dorea să-i confrunte informațiile cu cele primite de la oamenii săi ? Cum răspunsul sașilor nu s-a păstrat, este posibilă orice variantă sau chiar toate la un loc. Oricum, pare paradoxal că domnul Moldovei este cel care anunță brașovenilor invazia din secuii, deși ne-am fi așteptat ca lucrurile să stea invers. Poate că acest lucru se datora legăturilor speciale ale domnului cu țara secuilor³², sau poate că scrisoarea trebuie văzută ca expresie a bunei vecinătăți, ca parte a unei înțelegeri tacite de colaborare. Privilegiile acordate de domnul Moldovei brașovenilor, precum și protecția bunurilor și persoanelor acestora au încurajat comerțul de o parte și de alta a Carpaților. Odată cu negustorii și cu mărfurile lor a circulat și informația. Din păcate, doar cea inclusă în scrisorile oficiale a supraviețuit, astfel încât percepția asupra subiectelor de interes este serios amputată.

Revenind la scrisoarea lui Ștefan cel Mare, este de subliniat că mesajul era trimis, prin mijlocirea brașovenilor, către întreaga Transilvanie. Era un fel de recunoaștere implicită a rolului de releu al Brașovului. Destinatarilor scrisorii le revenea sarcina de a trimite vestea mai departe spre voievodul Ardealului. Cât timp scrisoarea domnului Moldovei a rămas în arhiva orașului, ar putea exista dubii că rugămintea a fost pusă în aplicare. Este însă probabil că voievodul Transilvaniei, Ștefan Báthory, a fost înștiințat printr-un alt mesaj. Veștile circulă, dar fiecare intermediar ține să-și sublinieze rolul în transmiterea lor. Situația este comparabilă cu un fel de „drept de etapă” aplicat știrilor. Marcându-și rolul în transmiterea veștii despre pregătirile de război ale otomanilor, brașovenii își exprimau, implicit, fidelitatea față de rege și de reprezentantul acestuia în Transilvania. Era un mod de a sugera că își făcuseră, încă o dată, datoria.

³⁰ Analogia cu alte situații dovedește că reacțiile lumii creștine sunt destul de asemănătoare; de exemplu, pentru temerile provocate de mobilizarea trupelor și flotei otomane în 1484, v. Ovidiu Cristea, *Acest domn de la Miazănoapte. Ștefan cel Mare în documente inedite venețiene*, București, 2004, p. 73–88; pentru momentul războiului Candiei, v. Johann Petitjean, *On his Holiness' secret service*, p. 99.

³¹ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 356–357, doc. 158.

³² Șerban Papacostea, *Moldova: desăvârșirea unui stat. Țara de Sus și Țara de Jos*, în **SMIM**, XXIX, 2011, p. 9–26 (în special p. 18 și 22–23).

Câteva luni mai târziu, în februarie 1481, Ștefan se adresa din nou aceluiași destinatar, menționând că are informatori în Imperiul Otoman (*habemus in Turcia nostros homines*)³³. Nu era o vorbă deșartă, întrucât chiar cronicile otomane amintesc iscoade moldovene pentru anii respectivi. Sub anul 1476, cronicarul Solakzade Mehmed Hemdemi pomenea de iscoada moldoveană căzută în mâinile turcilor, care a încercat să-și salveze viața dând informații despre locul în care se afla Ștefan cel Mare³⁴; nouă ani mai târziu, Așîk pașa zade amintește capturarea unei iscoade moldovene, care ar fi mărturisit că „domnul s-a dus în vilaietul leșesc”³⁵, iar pentru anul următor, cronica lui Sa’adeddin Mehmed Hodja efendi menționează pe „iscoada moldoveanului” care, aflând de planurile unui atac turcesc, „le-a comunicat serdarului său celui viclean”³⁶.

Infiltrarea taberei adverse prin astfel de oameni îi permitea și în 1481 lui Ștefan să primească știri sigure pe care promitea să le comunice la timpul potrivit. Forțând nota, textul poate fi privit ca un acord în privința circulației veștilor și a temelor de interes pentru cele două părți. La începutul scrisorii, domnul mulțumea conducătorilor orașului pentru că nu au întârziat să-i trimită vești despre rivalul muntean, Basarab Țepeluș. Promisiunea de a le oferi știri despre turci era nu numai o răsplată, dar și o manieră de a menține vie practica brașovenilor de a-i da, pe viitor, de veste cu privire la acțiunile muntenilor. „Darul” sașilor a provocat „contra-darul” domnului moldovean care, la rândul său, impunea o replică din partea brașovenilor. Este un tip de strategie în care știrea se transformă într-o armă politică, creând deopotrivă o relație de încredere și de dependență între parteneri³⁷.

Scrisorile de mai sus constituie doar două crâmpieie dintr-un serial epistolar care începe în 1457, printr-o invitație de a veni cu mărfuri în Moldova, și se încheie după 1500, cu o rugămintă de scutire de vamă pentru spătarul Troțușan³⁸. Între aceste date s-au păstrat douăzeci de acte adresate de domn brașovenilor, dintre care opt conțin informații despre știrile schimbate între cele două părți. La acest mic corpus se pot adăuga două scrisori semnate de boieri și două redactate de fiul și moștenitorul la tron, Alexandru voievod.

Se poate pune întrebarea: în jurul cărei date știrile au devenit un ingredient obișnuit al schimbului de scrisori moldo-brașovean? Cât timp se menține această

³³ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 360, doc. CLX.

³⁴ *Cronici turcești*, II, p. 141.

³⁵ *Cronici turcești*, I, p. 101.

³⁶ *Ibidem*, p. 328.

³⁷ Pentru perspectiva utilizării darului și contradarului ca armă politică, v. Florin Curta, *Merovingian and Carolingian gift-giving*, în „Speculum”, 81, 2006, 3, p. 671–699 și idem, *Gift Giving and Violence in Bulgaria and Poland. A Comparative approach to ruling strategies in the Early Middle Ages*, în vol. *Violence or Consensus? Forms of National Bonds in Medieval Europe*, edited by Sławomir Moździoch, Wrocław, 2012, p. 115–145. Pentru definirea schimbului de știri ca un „game of demand-and-supply”, v. Johann Petitjean, *On his Holiness’ secret service*, p. 94.

³⁸ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 467–468, doc. 188. Ștefan solicita, totodată, sprijinul negustorilor sași pentru ca spătarul să poată achiziționa mărfurile dorite de domn.

practică ? Dacă ignorăm scrisoarea trimisă principilor creștini după victoria de la Vaslui, precum și veștile pe care, în iunie 1475, domnul le trimitea solilor săi din Ungaria, Stanciul, Duma și Mihău, despre cucerirea Crimeei de turci³⁹, atunci primul document în care apare menționat explicit primirea unor știri de la Brașov este de la începutul anilor '70⁴⁰. Era vorba de o scrisoare expediată prin meșterul Mihai, ce fusese în orașul transilvan să cumpere arme. Odată cu armele și cu cel care le achiziționase, sașii trimiteau domnului și informații „despre lucrul turcilor”. Ioan Bogdan a oscilat în datarea actului între anii 1470 și 1476. Datarea ar avea importanță pentru că ne-ar permite să sesizăm dacă atenția acordată otomanilor în corespondența cu Brașovul precede sau nu declanșarea conflictului cu Mehmed al II-lea în 1473. În afară de problema datării am vrea să știm dacă brașovenii au transmis din proprie inițiativă vești prin mijlocirea meșterului sau dacă era vorba de un răspuns la o solicitare a domnului.

Oricum, există indicii că schimburile de vești dintre cele două părți se derulau încă din 1470. În acel an, Radu cel Frumos se plânga că iscoade moldovene își aflau găzduire în orașul de sub Tâmpa. Totodată, sașilor li se reproșa că vindeau arme domnului Moldovei, deși regele Ungariei nu era în pace cu acesta⁴¹. Dojana nu era lipsită de tâlc. Sunt numeroase documentele în care Basarabii se plâng că armele cumpărate în Transilvania erau confiscate de brașoveni⁴². Drept urmare, tratamentul preferențial acordat rivalului din Moldova stârnea nemulțumire, cu atât mai mult cu cât părea de neînțeles. Dacă regele Mathias interzicea exportul de arme în Țara Românească, aflată în pace cu Ungaria, de teamă ca acestea să nu ajungă în mâna turcilor, era cu atât mai greu de acceptat ca acestea să ia calea Moldovei, o țară cu care regele se aflase nu demult în conflict. Documentul este interesant și prin terminologia utilizată pentru a-i desemna pe „informatorii” ambelor părți. În timp ce muntenii infiltrați în cetatea transilvană sunt numiți „homines nostros”, omologii lor moldoveni apar drept „exploratores”, cuvânt latin ce se apropie, în epocă, cel mai mult de spionul zilelor noastre. Textele italiene de secol XV nu fac distincție între *exploratore* și *spia*, iar istoricul italian Paolo Preto a subliniat puternica încărcătură negativă a acestor

³⁹ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 324, doc. 144.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 338, doc. 149. Ca multe dintre documentele trimise brașovenilor de domnii munteni sau moldoveni, și acesta are menționate doar luna și anul. Ioan Bogdan propune ca datarea 1476, dar, ținând cont de observațiile lui Al. Lapedatu, recunoaște ca ar putea fi și din 1470.

⁴¹ *Idem*, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV–XVI*, București, 1905, p. 329, doc. 272.

⁴² Măsura era datorată unei interdicții regale și este greu de spus dacă sașii se supuneau de voie sau de nevoie. Au existat situații în care brașovenii au cerut regelui să permită exportul de mărfuri „strategice” (fier, oțel, cânepă, arme). Regele Mathias a încuviințat, dar arme se puteau vinde numai pentru o persoană. V. Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, doc. 223, p. 123; Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (sec. XIV–XVI)*, București, 1965, p. 49.

termeni în limbajul epocii⁴³. O astfel de conotație transpare și din scrisoarea lui Radu cel Frumos. Spionii (*exploratores*) sunt asociați răufăcătorilor (*exploratores ac malifactoros*) sau sunt așezați alături de oamenii răi și de răufăcători (*malihomines, malifactoros, exploratores*). O asemenea combinație toxică era de nesuportat pentru Radu cel Frumos. El își amenința partenerii de dialog că, dacă nu lua măsuri pentru îndepărtarea făcătorilor de rele, se vedea nevoit să ceară regelui Ungariei să intervină⁴⁴.

Pe lângă aceasta, Radu cel Frumos era iritat de buna înțelegere ce domnea între brașoveni și adversarul său moldovean. Prin mijlocirea celor dintâi, domnul de la Suceava afla ceea ce se întâmpla în Țara Românească. Faptul i se părea nefiresc lui Radu, care semnala un paradox: deși nu exista pace între Ungaria și Moldova, brașovenii, teoretic supuși ai regelui, trăiau totuși în pace și înțelegere cu un dușman.

Raționamentul pare corect, dar nu este lipsit de puncte slabe. Radu cel Frumos, la rândul său, întreținea oameni ai săi în cetatea Brașovului, de la care primise știri despre iscoadele lui Ștefan din oraș. Dacă era greu de acceptat ca un aliat să întrețină spioni ai adversarului, pentru domnul muntean ar fi fost cel puțin tot la fel de dificil de justificat întreținerea unor iscoade în mijlocul unor „prieteni”. Totodată, documentul emis de Radu cel Frumos ignoră o trăsătură specifică orașelor comerciale. Acestea au știut mereu să își protejeze interesele, chiar și cu riscul de a fi acuzate că pactizează cu dușmanul. Pentru brașoveni nu era nici o problemă să tolereze în cetatea lor, în egală măsură, iscoade muntene și moldovene. Pentru Radu, în schimb, gestul brașovenilor era intolerabil, întrucât implica o dublă felonie: față de regele Ungariei, ai căror supuși erau, dar și față de Țara Românească, de la care brașovenii avuseseră parte, potrivit cuvintelor sale, de pace și liniște⁴⁵. În 1470, cu trei ani înainte de dezlănțuirea furtunii, Brașovul pare, potrivit perspectivei muntene, să se fi aflat deja în tabăra domnului Moldovei.

Indiferent dacă actul publicat de Ioan Bogdan referitor la meșterul Mihai și la veștile duse în Moldova datează tot de atunci sau a fost emis câțiva ani mai târziu, este foarte probabil că el nu marchează începutul schimbului de informații dintre Brașov și Moldova, ci constituie doar prima ocurență documentară. La momentul misiunii meșterului, datele transmise aveau ca subiect mișcări ale oștilor otomane care s-ar fi pregătit să atace Moldova. Știrile par, oricum, pentru momentul respectiv, fie vechi, fie îndoielnice. În replica sa, Ștefan preciza că, între timp, turcii se răzgândiseră. Insista însă ca și pe viitor brașovenii să-l anunțe în caz

⁴³ Paolo Preto, *Servizi segreti*, p. 43; cf. J. R. Alban, C. T. Allmand, *Spies and Spying in the Fourteenth Century*, în C. T. Allmand (ed.), *War, Literature and Politics in the Late Middle Ages*, Liverpool, 1976, p. 77.

⁴⁴ Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești...*, p. 329, doc. 272.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 328–329, doc. 272; cf. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, VI, ed. Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch, București, 1981, doc. 3822, p. 467.

de primejdie. Textul, deși lasă fără răspuns o serie de întrebări, ne dezvăluie câteva caracteristici ale schimbului de informații dintre Moldova și Brașov. „Marfa” care interesa pe domnul moldovean privea Imperiul Otoman și Muntenia și cele mai multe dintre documentele care conțin referiri la circulația știrilor includ mențiuni la cele două entități politice menționate. Chiar și atunci când Ștefan pare să se intereseze doar de evenimente din Țara Românească, otomanii se întrezăresc implicit printre rândurile textului. Este cazul actului din 5 ianuarie 1477, în care domnul mulțumea și promitea să fie recunoscător brașovenilor pentru veștile despre Țara Românească transmise printr-un oarecare Martin. În numele prieteniei amintite, domnul solicita în continuare știri despre „fratele său”⁴⁶. Orice i s-ar fi întâmplat rău acestuia, trebuia să-i fie anunțat cât mai repede cu putință. Îngrijorarea care răzbate din tonul epistolei avea foarte probabil în vedere o apropiată intervenție otomană care, de altfel, s-a și produs⁴⁷.

Revenind la actele din 1480 și 1481, prin care Ștefan cel Mare anunța că are informatori în ținuturile sultanului, s-ar putea crede că, în materie de informații, exista o împărțire a sarcinilor. Moldova ar fi transmis la Brașov vești despre turci, în timp ce domnul ar fi primit noutăți despre cele ce se petreceau în Țara Românească. Ar fi însă o concluzie eronată. Alte acte arată că brașovenii, la rândul lor, colectau știri despre planurile turcilor. Este mai probabil că ambele părți confruntau ceea ce aflau pe diferite căi. În documentul deja amintit de la începutul anilor '70, deși conținutul veștilor diferă substanțial, ambii parteneri erau interesați de mișcările turcilor. Aceeași concluzie transpare dintr-un schimb epistolar din aprilie 1479. Este o situație fericită și extrem de rară în care s-au păstrat atât scrisoarea lui Ștefan, cât și replica brașovenilor. Hazardul, lipsa de hârtie sau redactarea mai întâi a unei simple ciorne au făcut ca răspunsul sașilor să fi fost scris în continuarea actului domnesc⁴⁸. Asta înseamnă, implicit, că nu avem certitudinea că mesajul brașovenilor a ajuns la domnul Moldovei în forma care ni s-a păstrat⁴⁹. În epistola sa, Ștefan le comunica aliaților că oameni ai săi, sosiți din Valahia, l-au anunțat că turcii au intrat cu o mare oaste în țara vecină. Nu se știa încotro vor porni. Drept urmare, brașovenii erau rugați să iscodească intențiile dușmanilor și să-l anunțe cât de repede puteau. Domnul Moldovei se angaja, la

⁴⁶ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 341–342, doc. 152.

⁴⁷ Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula). Între legendă și adevăr istoric*, București, 1998, p. 171–172; Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Preasfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2005, p. 167–168.

⁴⁸ Cazul cel mai cunoscut al răspunsului dat pe aceeași foaie de hârtie este faimoasa epistolă a boierilor din Brăila, Buzău și Râmnic; v. analiza la Ovidiu Cristea, Marian Coman, *O scrisoare pierdută. Ștefan cel Mare și boierii de margine ai Țării Românești*, în *AP*, IX, 2013, 1, p. 23–52. Paradoxal, nimeni nu a încercat să formuleze o explicație pentru această ciudată alegere.

⁴⁹ Observația este făcută chiar de Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 354. Este posibil să avem de-a face cu o ciornă, ipoteză bazată pe analiza scrisului apreciat de același Ioan Bogdan drept „foarte iute și urât”.

rândul său, să cerceteze situația și să dea de știre în mare grabă. În final era adăugată dorința de a afla vești despre mișcările lui Mihaloğlu Ali beg⁵⁰.

Răspunsul, dat șase zile mai târziu, confirma situația foarte gravă. Brașovenii, aflați ca și în anii precedenți, în pericol și strâmtoare din cauza otomanilor, erau, din nou, confrunțați cu aceeași primejdie. Oameni din „părțile Transalpine” le anunțau o nouă invazie în sudul Transilvaniei și în scaunele secuiești. Brașovenii se rugau de domnul Moldovei să le vină în ajutor apropiindu-se cu oaste în grabă de regiunile amenințate. Pentru a da și mai multă forță rugămintii lor, brașovenii nu se dădeau în lături de a-l flata pe domnul Moldovei, căruia i se adresau ca unui protector: „parcă ai fost ales și trimis de Dumnezeu pentru cârmuirea și apărarea părților transilvănene”⁵¹. Mesajele nu excelează în detalii. Ștefan nu știe nici măcar care va fi ținta expediției. Brașovenii completează această lacună, dar nu spun nimic despre efectivele otomane sau despre conducătorii oștirii. În primul caz, era de la sine înțeles că forțele erau apreciabile, iar în al doilea, informația nu era întotdeauna la îndemână. Este și cazul solicitării referitoare la Ali beg. Aceasta este lăsată fără răspuns, foarte probabil din lipsă de informații.

În sfârșit, în ianuarie 1480, domnul Moldovei le mulțumea, o dată în plus, sașilor pentru știrile despre concentrările de forțe turcești. Acestea fuseseră confirmate de proprii săi ambasadori, care reveniseră din ținuturile sultanului. Nenumăratele oști ale Semilunii se găseau adunate, dar nimeni nu știa ce pun la cale. Ștefan intenționa, la rândul său, să-și adune oastea și să le declare război necredincioșilor. Din acest motiv le solicita interlocutorilor să fie atenți și pregătiți și să-i dea de știre despre tot ceea ce ar fi aflat despre dușmani⁵².

Riscând o generalizare pe marginea documentelor prezentate, s-ar putea afirma că primejdia dictează cine cere vești cu privire la planurile sultanului. În situații mai calme pentru principatul de la răsărit de Carpați, Ștefan este cel care transmite știri despre otomani, în timp ce, în perioada de conflict cu turcii, el este cel care solicită primirea de vești. Este cazul epistolei din 5 iunie 1476, prin care își anunța intenția de a pleca la război contra necredincioșilor, cerând, în schimb, să primească știri despre turci și despre cei care se alătură turcilor, foarte probabil o

⁵⁰ Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 188–189. Pentru familia Mihaloğlu, v. Maria Kiprovskă, *The Mihaloğlu Family Gazi Warriors and Patrons of Dervish Hospices*, în „Osmanli Araştırmaları / Journal of Ottoman Studies”, XXXII, 2008, p. 193–222.

⁵¹ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 354, doc. 156: „debemus V. M. Dei gratia in gubernationem atque defensionem partium Transsilvanarum esse electam et deputatam”; Comentariul actului la N. Iorga, *Îndreptări și întregiri la istoria românilor*, în **ARMSI**, s. II, t. XXVII, București, 1905, p. 118 și Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, I, *Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526–1593*, București, 1980, p. 29–30.

⁵² Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 355–356, doc. 157.

aluzie la vecinii munteni⁵³. Șase zile mai târziu, aluzia se transforma, progresiv, în exprimare explicită. Ștefan mulțumea, încă o dată, „iubiților săi prieteni” pentru veștile primite. Domnul formula, apoi, două cereri suplimentare: să fie anunțat cât mai iute de ceea ce se întâmplă „în ambele părți” (adică Imperiul Otoman și Țara Românească)⁵⁴ și să sisteze comerțul cu grâu și alte merinde cu „Țara Transalpină”, deoarece aceasta era supusă turcilor⁵⁵.

Analiza scrisorilor lui Ștefan ilustrează o relație complementară între Moldova și Brașov, în a cărei bună funcționare știrile joacă un rol deloc neglijabil. Ar fi de știut dacă în relația cu alte centre comerciale din zonă (Liov, Caffa până în 1475, Bistrița) veștile au jucat un rol la fel de important. În privința coloniei genoveze, răspunsul pare, mai degrabă, negativ. Relațiile cu genovezii din Marea Neagră au fost străbătute de prea multe tensiuni pentru a putea bănuia existența unui flux de noutăți dintr-o parte într-alta⁵⁶. Totuși, există cel puțin o excepție. Căderea principatului de Theodoro fusese anunțată pârcașilor de la Cetatea Albă de o navă italiană venită de la Mangop (*una navis Italarum de Mangop*)⁵⁷. Foarte probabil, în contextul anului 1475, sub eticheta „italieni” trebuie să îi înțelegem pe genovezi. Tot atunci, aceleași evenimente fuseseră comunicate domnului de doi emisari tătari care ajunseseră până la Iași. Veștile par, din perspectiva domnului, mai presus de orice îndoială. Moartea cumnatului său, Alexandru, și căderea Caffei sunt întărite prin expresia *aliter non est*, care înlătură orice umbră de dubiu. Formula este utilizată cu o ușoară variație și atunci când Ștefan anunță pregătirile

⁵³ *Ibidem*, p. 339–340, doc. 150.

⁵⁴ N. Iorga, *Îndreptări și întregiri*, p. 117, consideră că ar fi vorba de turci și unguri; contextul îi sugerează mai degrabă pe turci și munteni. Domnul era interesat de vești din zona din care se contura primejdia.

⁵⁵ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, doc. 151, p. 340–341. Analiza terminologiei folosite de moldoveni pentru a desemna Țara Românească la Marian Coman, *Terminologia statală medievală și rivalitatea moldo-munteană (sec. XV–XVI)*, în vol. *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, volum îngrijit de Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2008, p. 407–422. V. și idem, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (sec. XIV–XVI)*, Iași, 2013, p. 152, pentru predilecția de a utiliza termenul Basarabia în scopul desemnării principatului vecin. În scrisoarea către Brașov, Ștefan utilizează terminologia uzuală a cancelariei ungurești, „terra Transalpină”, din motive lesne de înțeles.

⁵⁶ Șerban Papacostea, *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane*, în vol. *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII–XIV*, ed. Ștefan Pascu, București, 1977, p. 131–153; Ștefan Andreescu, *Ultima fază a raporturilor dintre Moldova și Genova*, în idem, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV–XVII)*, p. 127–151; idem, *Moldavia's pontic policy: Stephen the Great and „Illice” Castle*, în „Il Mar Nero”, III, 1997–1998, p. 179–187.

⁵⁷ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 324, doc. 144. Pentru istoria acestui principat, v. Maria Magdalena Székely, *Din istoria unei „împărății creștine”*, în eadem, Ștefan S. Gorovei, *O prințesă bizantină pe tronul Moldovei*, Sfânta Mănăstire Putna, 2006, p. 11–68. Pentru viteza cu care Ștefan a aflat de căderea Caffei, v. Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 127. Autorii menționați observă că la momentul în care domnul Moldovei trimitea instrucțiuni solilor săi din Ungaria, regele Cazimir al IV-lea abia afla de succesul otoman din Crimeea.

pe mare și pe uscat făcute de Mehmed al II-lea pentru a porni împotriva Moldovei. Această manieră de a întări prin propria voce autenticitatea informațiilor transmise nu îi viza pe solii săi în Ungaria ci, foarte probabil, eventualele îndoieli pe care le-ar fi putut exprima regele Mathias. Miza era importantă. Dacă veștilor despre dușmanii credinței li s-ar fi dat crezare, atunci craiul ar fi pornit spre hotarele Moldovei, „ca să nu ne lase să pierim noi și țara noastră de [mâna] acestor păgâni”⁵⁸.

Cu Liovul și cu Bistrița relații comerciale au existat neîndoielnic, dar referințele la știri sunt mult prea firave. Pentru centrul comercial din sudul Poloniei se cunoaște doar că doi lioveni au anunțat lui Ștefan, în iunie 1494, sosirea episcopului Krzesław z Kurozwek într-o misiune diplomatică la Suceava⁵⁹. Se poate presupune că informații au fost primite și cu alte ocazii. Însă, în lipsa unor date sigure, totul rămâne o simplă supoziție.

Ar merita făcută o comparație și cu circulația veștilor între Brașov și Moldova în prima jumătate a secolului al XV-lea însă, din păcate, urmele ajunse până la noi sunt foarte puține. În 1421, Alexandru cel Bun îi confirma lui Guillebert de Lannoy veștile aflate de burgund în Polonia, referitoare la moartea sultanului Mehmed I și luptele pentru tron izbucnite⁶⁰. Nu știm însă de unde primise domnul Moldovei informațiile. Pentru relația cu Brașovul, o scrisoare a lui Ștefan al II-lea menționează interesul pentru vești referitoare la Ioan de Hunedoara („Ioan voievod”), dar și, în general, pentru orice alte vești. Rugămintea era formulată către sfârșitul unui text menit să anunțe negustorilor sași victoria domnului asupra fratelui său, Petru, și dorința de a-i despăgubi de eventualele daune provocate în timpul conflictului⁶¹. Cum situația Moldovei nu îi era indiferentă voievodului Transilvaniei, Ștefan al II-lea era, la rândul său, interesat de reacția lui Ioan de Hunedoara față de rezultatul confruntării pentru tron.

Pe timpul lui Ștefan cel Mare otomanii par să se afle în fruntea listei de priorități în schimbul epistolar cu Brașovul. Domnul de la Suceava trimite de regulă vești despre turci și cere, la rândul său, informații despre aceștia și despre munteni. Cât privește maniera de culegere a acestor date, nu avem foarte multe detalii. Ștefan întreținea o serie de iscoade în teritoriile cu care se afla în conflict. Nu știm care era „acoperirea” acestora, dar nu ar fi exclus ca negocul să fi servit

⁵⁸ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, doc. 144, p. 324: „qui nos non derelinqueret perire et terram nostram per istos paganos”.

⁵⁹ Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 321, n. 339.

⁶⁰ Guillebert de Lannoy, în *Călători străini despre Țările Române*, I, p. 59: „lequel me dist pour certain encore mieulz la vérité de la mort de l'empereur de Turquie”.

⁶¹ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 723–725, doc. 211; *Urkundenbuch...*, V, p. 138–139, doc. 2496: „Item in tunc petimus vestras amicitias et fraternitates quod si auditis vel audivistis aliquam famam de Johanne Vaivoda aut aliam famam ex tunc nobis causa amicitiae fideliter renunciatis”.

drept paravan pentru a afla vești despre adversar. În 1473, moldovenii s-au infiltrat în oastea sultanului, aflată în drum spre Persia, deghizați în tătari⁶². Alteori, cum a fost cazul cuceririi Crimeei de către otomani, veștile i-au fost comunicate de genovezi și tătari (probabil din hanatul de pe Volga), în timp ce pregătirile lui Mehmed al II-lea pentru campania din 1476 i-au fost anunțate din nou prin iscoade.

La prima vedere, partea care solicită detalii despre mișcările necredincioșilor este, cum am amintit deja, cea asupra căreia planează amenințarea. Brașovenii erau oricum sub un dublu pericol; chiar dacă invaziile ar fi ocolit Țara Bârsei, este probabil că starea de conflict se răsfrângea în mod negativ asupra derulării activităților comerciale⁶³. În privința știrilor, negustorii sași par mai bine poziționați pentru a afla ce se întâmplă în Țara Românească, de unde ar fi cules și informații despre otomani. Ștefan, în schimb, pare mai bine plasat în raport cu veștile din Imperiul Otoman. În câteva situații, amintește de supușii săi aflați în ținuturile sultanului. Nu știm dacă aceștia rezidau permanent în teritoriile de la sud de Dunăre, nu cunoaștem nici sursele lor de informare și nici maniera în care își informau stăpânul. Este însă de presupus că datele transmise nu erau lipsite de importanță, altfel putem presupune că ar fi renunțat să-și mai țină sub supraveghere temutul adversar. În plus, dacă informațiile ar fi fost îndoielnice, ele nu ar mai fi stârnit interesul Brașovului. Orașul transilvan pare să fi contat pe știrile primite din Moldova chiar dacă, foarte probabil, avea – ca orice centru comercial respectabil – și alte canale prin care putea afla ce se întâmplă la sud de Dunăre.

Conexiunea inversă

Tonul scrisorilor anterior amintite nu trădează existența unor tensiuni între cele două părți. Situațiile litigioase, cel puțin în documentele care ni s-au păstrat, sunt rare. Din partea domnului, nu găsim în scrisorile către Brașov vreo urmă de nemulțumire. Spre deosebire de Țara Românească, ai cărei stăpâni se plâng deseori de găzduirea unor rivali în cetatea transilvăneană, Ștefan nu are astfel de reproșuri de formulat. La rândul lor, brașovenii nu par să fi fost implicați în intrigi privind tronul Moldovei.

Există un singur episod care ar arunca o umbră de îndoială asupra acestei afirmații. La 10 iulie 1468, un număr de boieri, între care, la loc de frunte, semnau Stanciu, pârcălabul (*castellanus*) de Cetatea Albă⁶⁴, Vlaicu pârcălab de Hotin⁶⁵,

⁶² Ovidiu Cristea, Nagy Pienaru, *Țara Românească, Moldova și bătălia de la Bașkent*, în **AP**, VIII, 2012, 1, p. 17–36.

⁶³ De exemplu, formula lui Roman al II-lea: „Țara noastră vă este deschisă și nu veți avea de la noi nici o strămbătate [...]. Și iarăși avem pace în toate părțile” (Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești*, II, p. 731–732, doc. 214).

⁶⁴ Detalii despre acest boier și despre familia lui la Lucian-Valeriu Lefter, *Moștenirea celor dintâi sfetnici ai lui Ștefan cel Mare*, în **AP**, IV, 2008, 1, p. 156–164; idem, *Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare*, în **SMIM**, XXVII, 2009, p. 113.

⁶⁵ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Vlaicu pârcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare*, Chișinău, 2001, p. 147–189 (p. 157–160 pentru perioada în care acest boier a fost pârcălab de Hotin).

Goian, Isaia „*marchio*”, Toma logofăt, Sbiera pârcălab, Buhtea pârcălab de Chilia, Luca stolnic, Iuga vistiernic, Pascu postelnic, Toma Ghindă, Neag comis, Negrilă ceașnic, trimiteau un mesaj către brașoveni prin „fratele lor” Ilie, zis și Iliăș⁶⁶. Documentul este asemănător unei parabole. Ne transmite ceva, fără să înțelegem prea bine ce. Ni se spune că era vorba de un răspuns la o scrisoare a brașovenilor, al cărei conținut fusese bine înțeles de boieri. Această formulă standardizată se poate regăsi și în alte epistole cum ar fi, de exemplu, cea trimisă de Ștefan cel Mare la 1 noiembrie 1475, din Roman. Domnul răspundea, la acea dată, cârmuitorilor din Kronstadt, explicând că din mesajul primit de la aceștia „noi toate bine și toate cu de-amăruntul le-am priceput”⁶⁷. Ce a fost bine înțeles rămâne, din nefericire, pierdut în negura timpului.

Sintagma, lămuritoare pentru partenerii dialogului, ascunde în întregime conținutul pentru cei străini de corespondență. A fost vorba de o informație, de o chestiune în litigiu, de o favoare, de o conspirație ? Nu există nici cel mai mic indiciu pentru a schița un răspuns. N. Iorga insera o lungă notă la ediția dată documentului în volumul XV al colecției Hurmuzaki, remarcând că trei dintre cei care iscălesc documentul „sunt trădători și pier de urgie domnească”: Isaia, Negrilă și Alexa, care ar fi una și aceeași persoană cu Luca stolnic din scrisoare. „Putem crede, cu sorți de a nu ne înșela”, continua N. Iorga, „că această scrisoare, venită de la atâția boieri, într-un timp în care domnul nu lipsea și era în scaun, această misivă așa de îngrijit pecetluită, *ca pentru un tratat* și care totuși nu *cuprinde un singur cuvânt de lămurire*, e o scrisoare de trădare”⁶⁸. Pe firul aceleiași ipoteze, Iorga vedea în actul pecetluit de boieri o carte de chemare către Petru Aron, o „*adevărată* pofțire la domnie nouă a acestuia”⁶⁹.

Ipoteza este, ca multe altele născute de condeiul lui Iorga, seducătoare. Personaje condamnate ulterior la pedeapsa capitală semnează, într-adevăr, acest document foarte vag ca fond. Contextul ar constitui un alt punct de sprijin. Scrisoarea nu este foarte îndepărtată de momentul luptei de la Baia, care, în ciuda

⁶⁶ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 299, doc. 134; Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, p. 67, doc. 118.

⁶⁷ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 336, doc. 147.

⁶⁸ Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, p. 67–68, nota 7.

⁶⁹ *Ibidem*; toate sublinierile aparțin lui N. Iorga. Ipoteza lui N. Iorga nu a fost singura, dar măcar ea rămâne plauzibilă pentru că pornește de la textul documentului. În schimb, Alexandru Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia*, în idem, *Studii de istorie medievală*, ed. Maria Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, Iași, 1998, p. 309–326 (mai ales p. 323) imaginează un întreg scenariu. Scrisoarea semnată de boieri ar fi fost o cursă pe care Ștefan i-ar fi întins-o lui Petru Aron în scopul de a-l ademini să intre în Moldova. Desigur, și această ipoteză pare plauzibilă, dar nu se sprijină pe nici un detaliu al textului. În plus, ar însemna să-l credem extrem de credul pe Petru Aron dacă ne imaginăm că acesta ar fi dat curs oricărei chemări, fie și semnată de un număr apreciabil de boieri. Textul nu menționează nicăieri numele fostului domn al Moldovei și toată ipoteza este, în cele din urmă, o înlănțuire de presupuneri foarte greu de dovedit. Ipoteza lui Al. Gonța a fost însă însușită de Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Vlaicu pârcălab*, p. 158.

victoriei, l-a pus pe Ștefan cel Mare în fața unei crize politice foarte serioase⁷⁰. În sprijinul ei mai pot fi aduse câteva argumente: brașovenii fuseseră fideli lui Mathias Corvin și fuseseră răsplățiți de rege pentru sprijinul acordat⁷¹; nu mai există alte texte semnate de atâția boieri de frunte în care cuvintele să nu ne spună practic nimic despre subiectul schimbului de mesaje. Spre deosebire de Țara Românească, unde boierii par să fi întreținut, în paralel cu domnii, o corespondență semnificativă cu Brașovul, pentru Moldova lui Ștefan cel Mare documentul este practic unic. Alte acte semnate de boieri, de altfel foarte puține la număr, privesc litigii comerciale sau chestiuni asupra cărora se fac referiri explicite. În plus, contextul politic al Moldovei după campania ungară din 1467 pare să fi fost extrem de grav. Potrivit unui studiu recent al profesorului Șerban Papacostea, a fost vorba, nici mai mult nici mai puțin, de o mișcare separatistă a „Țării de Jos”, pe care Ștefan cel Mare a reușit să o domine cu foarte mare dificultate⁷². În sfârșit, Brașovul avea, cel puțin pentru relația cu Țara Românească, experiență în găzduirea și sprijinirea unor pretendenți care, ulterior, au urcat pe tron. Din toată această înlănțuire de argumente putem trage, oare, concluzia că scrisoarea din 1468 e un exemplu de „conexiune inversă”, un caz rar în care Brașovul s-a situat în tabăra ostilă lui Ștefan cel Mare ?

Răspunsul este departe de a fi sigur. Se cuvine remarcat că, în lipsa unor indicii suplimentare, suntem doar în fața unei construcții ipotetice care rămâne ca atare chiar dacă a fost formulată de N. Iorga. Pe lângă argumente în favoarea unei trădări, există și câteva probe potrivnice. Între semnatarii scrisorii se numără și rude ale lui Ștefan. Mai mult decât atât, aceștia – Stanciu „Marele” și Vlaicu – sunt în fruntea listei, iar Isaia, cumnatul domnului, al patrulea, acest boier fiind și cel dintâi dintre cei condamnați trei ani mai târziu. Ceilalți doi pedepsiți sunt Alexa/Luca (dacă acceptăm identificarea propusă de N. Iorga), al optulea dintre semnatori, și Negrilă ceașnic, ultimul. Dacă a fost o scrisoare de trădare de ce doar trei boieri dintre cei treisprezece care au iscălit actul au fost condamnați la moarte ? De ce primii trei nu se regăsesc printre cei pedepsiți ? De ce relațiile ulterioare ale domnului cu Brașovul nu trădează nici cea mai mică tensiune ? Din păcate, la cele mai multe întrebări nu se poate răspunde decât cu simple presupuneri⁷³. În privința relației cu Brașovul, raporturile mai sunt umbrite până în 1504 doar de câteva litigii comerciale. Într-un caz, un negustor din Prejmer, Gheorghe Kutura, era reținut ca represalii pentru suma de 460 de florini ungurești datorată de un oarecare Pavel

⁷⁰ Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 65–66, care înclină spre părerea că redresarea lui Ștefan a fost totuși rapidă, punct de vedere la care subscriu. O părere contrară a fost formulată recent de profesorul Șerban Papacostea, *Moldova: desăvârșirea unui stat*, p. 21.

⁷¹ Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, p. 65.

⁷² Șerban Papacostea, *Moldova: desăvârșirea unui stat*, p. 21.

⁷³ V. mai sus, nota 69.

Grasul domnului Moldovei⁷⁴. În rest, scrisorile care ilustrează neînțelegeri sunt semnate fie de Alexandru voievod, fie de boieri ai domnului, precum Chiracol și Bucium, vistiernici și vameși. Intervențiile celui dintâi au avut drept scop, într-un caz din 18 ianuarie 1482, confiscarea unor bunuri ale slujitorului său, Ioan Nagy din Hidveg, de către Laurențiu Miko din aceeași localitate⁷⁵, iar într-un altul, din 26 iunie 1488, se cerea extrădarea lui Petru Huszar, vinovat de uciderea și jefuirea unor turci⁷⁶.

La rândul ei, scrisoarea semnată de Chiracol și Bucium cuprindea o amenințare cu represalii dacă sașii nu returnau suma de patru zloți slugii lor Mihalco⁷⁷. Nu știm cum s-a finalizat episodul, dar, indiferent de răspuns, este greu de crezut că cei patru zloți sau chestiunile ce au făcut obiectul corespondenței lui Alexandru voievod au putut afecta grav buna funcționare a relațiilor⁷⁸ dintre Moldova și Brașov.

Oricum, episoadele amintite par să fi fost cazuri izolate. Este interesant că, la trei ani după incidentul din 1469, cu sechestrarea lui Kutura, Ștefan elibera un act ce garanta brașovenilor integritatea persoanelor și bunurilor pe teritoriul Moldovei. Ultima parte a documentului pare să fie un ecou la episodul din 1469: „De asemenea nu se vor face opreli niciăieri în țările noastre, nici prin sate, nici pe la vămi, ori pe unde vor trece ei. Iar când le va veni vremea să se întoarcă la locul lor la Brașov, domniile lor să se ducă slobozi și în bună voie cu toate mărfurile și

⁷⁴ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 308–309, doc. 137. Ar fi interesant de stabilit când represaliile devin un mijloc de recuperare a datoriilor. În unele documente referitoare la datorii, astfel de măsuri nu sunt pomenite; de exemplu, Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești*, II, p. 644–645, doc. 179, în care Iliș vodă intervine în 1433 pentru plata unor datorii ale brașovenilor către Laurențiu, șeful monetăriei sale. De asemenea, p. 627–628, doc. 174, pentru încercarea lui Giurgiu vistiernic și Ulric pârgarul de a obține banii pe care îi datorau câțiva bistrițeni, sau p. 674–675, doc. 187, în care Ștefan al II-lea cere despăgubiri pentru 33 de boi confiscați de brașoveanul Steel unor supuși ai săi, Ștefan și Martin. În caz de refuz, documentul precizează doar că nu se va îngădui ca amintiții supuși să sufere vreo pagubă. Ar fi greșit să credem însă că, în perioada respectivă, nu se aplica zălogirea forțată a mărfurilor sau persoanelor. Dacă ultimul document citat face doar o aluzie, alte texte sunt mult mai clare. Întărirea privilegiului pentru brașoveni de către Ștefan al II-lea, la 26 mai 1435 (*ibidem*, p. 676–677, doc. 189), prevede posibilitatea zălogirii mărfii pentru datornici, dar numai după ce păgubitul făcea pără în fața domnului. Porunca adresată în aceeași zi judeților din Bacău și Trotuș arată însă că brașovenilor li se făceau, în acele părți, „multe pagube și piedici” (*ibidem*, p. 677–678, doc. 190). Împotriva zălogirilor, Ștefan al II-lea emite un act special (*ibidem*, p. 692–693, doc. 197), prin care practica era limitată doar la cazurile în care păgubitul „va cunoaște pe datornicul său în față”. Dar și atunci dreptatea trebuia obținută la Brașov. Marfa confiscată abuziv brașovenilor trebuia returnată „până la un fir de ață”.

⁷⁵ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 367–368, doc. 164. În această dispută, Brașovul joacă doar rolul de intermediar. Lui Miko i se cerea să depună la judele orașului bunurile luate pe nedrept.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 379, doc. 169.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 369–370, doc. 166. Înainte de a trece la represalii, boierii precizau că aveau să prezinte situația domnului.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 315–317, doc. 140.

avutul lor”. Din 1472 și până la actul semnat de Chiracol și Bucium, datat 1480–1484⁷⁹, nu mai sunt menționate episoade tensionate între cele două părți.

La capătul acestui lung excurs, este greu de dat un răspuns dacă scrisoarea boierilor din 1468 a fost sau nu un act de trădare. Chiar și în fața acestei incertitudini, actul este interesant pentru că dezvăluie câteva dintre problemele care pot să apară, în epocă, în schimbul de informații. Parteneri de încredere ai lui Ștefan cel puțin din 1470, brașovenii ar fi putut avea, vremelnic, și o altă opțiune. Totodată, supuși fideli ai regelui Mathias Corvin, aceiași brașoveni întrețineau relații cu un adversar al stăpânului lor. Abia după tratatul de alianță dintre Ungaria și Moldova, din 1475, parteneriatul Brașovului cu Ștefan putea fi încuviințat de regele Mathias.

Dar atitudinea brașovenilor nu este nicidecum singulară. „Conexiunea inversă”, cu alte cuvinte transmiterea de informații către un terț, care, cel puțin teoretic, s-ar afla în tabăra adversă, a fost practică de foarte multe capete încoronate ale epocii, între care se numără și domnul Moldovei. Procedul nu era lipsit de riscuri, dar câștigurile puteau fi considerabile. Un astfel de episod este povestit de unul dintre rivalii munteni, Basarab Țepeluș, într-o scrisoare către *bürgermeisterul* Sibiului, Toma. Textul contrapune binele creștinătății și pacea, răilor creștini și relexor obiceiuri. Exponentul acestora din urmă ar fi fost nimeni altul decât domnul Moldovei. Fără ca nimeni să o bănuiască, acesta dăduse de știre sultanului că regele Ungariei s-ar pregăti de război. De aceea, în momentul în care Basarab Țepeluș s-a prezentat cu tributul la Poartă, cerând totodată încuviințare pentru a face pace cu Ungaria, replica primită de la sultan a fost extrem de tăioasă: „Cum ceri tu să faci pace veșnică cu unghurii, iar eu mă voi bate cu unghurii, căci mi-au venit știri de la Ștefan voievod că unghurii pornesc asupra țării mele, asupra Bosniei. De acolo merge regele, iar din partea astalaltă se vor coborî în [Ardeal ?] și vadul unghurilor să vină pentru a-mi prăda țara. Așa ții credința către mine ? Asta mi-a spus însuși împăratul, iar eu am zis ce am știut”⁸⁰. Scena are o încărcătură dramatică notabilă. Vocile puternice aparțin sultanului și, paradoxal, unui personaj absent – Ștefan. Basarab Țepeluș, practic unul dintre protagoniști, recunoaște singur că a jucat doar rolul unui figurant. „Am zis ce am știut” e un fel de a admite că nu ai spus practic nimic în afara unor scuze jalnice. Sub impresia dezvoltărilor reale sau imaginare, domnul muntean pare cu totul copleșit. Salvarea a părut să vină tot de la padișah, care a dorit să verifice informațiile primite din Moldova: „Astfel, dacă nu vor fi adevărate vorbele ce mi le-a trimis Ștefan vodă, te voi lăsa și

⁷⁹ Data poate fi restrânsă pe baza concluziilor trase de Nagy Pienaru din analiza cronicii lui Ibn Kemal. Moartea lui pan *Cheracol* înainte de căderea Chilie și Cetății Albe exclude o bună parte a anului 1484; v. Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, *Campania otomană din 1484. Mărturia lui Ibn Kemal*, în *AP*, VIII, 2012, 1, p. 43–58.

⁸⁰ Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, IV, 1926–1927, p. 18–19, doc. 8.

te vei împăca”⁸¹. Surprinzător, restul textului nu ne dă nici un indiciu pentru a verifica dacă informațiile transmise la Poartă de domnul Moldovei erau sau nu reale. Tot fragmentul pare o jalbă îndreptată împotriva celui vinovat de fragilitatea păcii între orașele săsești și Valahia. Potrivit celui care o întocmește, Ștefan nu dorea pur și simplu să trăiască în pace cu țara vecină, căci nu-i fuseseră pe plac nici Radu cel Frumos, nici Laiotă Basarab și nici Basarab cel Tânăr. Domnul muntean nu dezvoltă argumentul. De vină ar fi fost obiceiul creștinilor de a se „mânca” între ei, aparent fără un motiv anume. Probabil însă că Țepeluș știa mai multe decât lăsa să se înțeleagă. Încheierea păcii între Moldova și Imperiul Otoman nu stingea mai vechile litigii moldo-muntene. Așteptându-se poate la o ripostă munteană în problema Chilieii, tentativă amintită de altfel de o scrisoare a lui Ștefan Báthory din 1481⁸², domnul Moldovei a luat inițiativa în plan diplomatic printr-o manevră ce a urmărit zdruncinarea încrederii de care Basarab cel Tânăr se bucura la Poartă. Astfel, Ștefan ar fi dorit să se asigure că reaprirea conflictului moldo-muntean nu ar fi fost interpretată de Mehmed al II-lea ca o încălcare a păcii abia încheiate.

Dacă relatarea lui Basarab cel Tânăr este veridică și dacă sultanul nu a mimat doar iritarea pentru a-și pune la încercare vasalul, atunci se poate afirma că tentativa lui Ștefan cel Mare a avut succes. Spusele sale s-au bucurat de suficient credit chiar dacă, până de curând, fusese în război cu Imperiul Otoman. Cel puțin, din spusele lui Țepeluș, sultanul i-a acordat lui Ștefan, până la proba contrarie, prezumția de nevinovăție. Din scrisoarea domnului muntean deducem că, la Istanbul, nu a putut contracara în vreun fel informațiile transmise de rivalul său moldovean; a putut cel mult invoca scuza că nu aflase nimic despre intențiile ungarilor.

Episodul povestit de Basarab cel Tânăr nu este singurul în care vorbele lui Ștefan vodă s-au dovedit la fel de periculoase ca și armele sale. „Noi știm din însăși mărturisirea lui”, răspundea Mathias Corvin protestelor nobililor poloni față de campania ungară recent încheiată din Moldova, „că el (= Ștefan) e supusul nostru și întrucât vă lingusește și pe voi sub același titlu, o face după obiceiul său, căci în același chip se arată și față de tătari și față de turci, bineînțeles cu scopul ca între atâția stăpâni perfidia lui să rămână cât mai mult timp nepedepsită”⁸³. Iritarea regelui nu se îndreaptă spre cei care îi cer socoteală și nu are legătură nici cu eșecul de a-l înlătura de pe tron pe Ștefan în urma luptei de la Baia. Ținta lui Mathias o constituie abilitatea diplomatică a „Moldoveanului”, care îi asigurase supraviețuirea între atâția vecini de temut.

⁸¹ Contextul politico-militar al episodului este amplu analizat de Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 198–200.

⁸² Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, p. 115, doc. 206: „Nunc autem novitates huiuscemodi per Brasovienses nobis significatae sunt, quomodo, licet Czypelles Waywoda partium transalpinarum gentes et populos regni sui ea ratione levaverit, ut ad castrum Kyllye ad expugnandum idem castrum, ire haberet...”.

⁸³ *Apud* I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 2004, p. 52.

Câțiva ani mai târziu, un alt vecin al Moldovei se plângea în termeni asemănători. „Acel vrăjmaș al meu”, scria brașovenilor Radu cel Frumos în ultimul său an de domnie, „vă va trimite multe vorbe, vorbe mincinoase; să nu care cumva să fiți înșelați de dânsul și să nu-i dați nimic ce vă va cere de la voi”⁸⁴. Vorbele lui Ștefan, fie și mincinoase, par să fi fost la fel de eficiente ca un cântec de sirenă. Altfel, cu greu am putea înțelege teama lui Radu ca brașovenii să nu se lase înșelați și să nu dea nimic din ce le va cere Ștefan. Un ecou al cuvintelor domnului se regăsește în scrisoarea unui boier, Dragomir al lui Manea. Deși tonul scrisorii este ușor diferit, boierul le cerea sașilor să nu mai privească spre domnul Moldovei și să nu mai asculte de el⁸⁵.

Nu știm sigur dacă brașovenii au plecat urechea la spusele lui Ștefan sau dacă au dat ascultare solicitărilor muntene. Evoluțiile ulterioare par să încline spre prima variantă⁸⁶. Oricum ar fi stat lucrurile, toate mărturiile par să acorde domnului de la Suceava o putere de convingere ieșită din comun⁸⁷. Astfel ne putem explica și alte reușite diplomatice ale lui Ștefan, cum ar fi un alt caz de „conexiune inversă”, mai precis obținerea ajutorului otoman pentru conflictul cu Polonia din 1497. Deși tratatele acordate de sultan puterilor creștine includeau clauza „prieten prietenului și dușman dușmanului”, activarea ei nu era deloc la îndemâna oricui. Astfel, eforturile Veneției de a obține sprijinul militar al Porții în timpul războiului cu „Liga de la Cambrai” au rămas fără rezultat⁸⁸. În schimb, Ștefan a izbutit să obțină în 1497 sprijinul militar al sultanului. Spre o asemenea concluzie pledează cronicile polone și otomane, o scrisoare a lui Radu cel Mare, precum și câteva știri extrem de confuze din „Jurnalele” lui Marino Sanudo. Momentul în care s-a produs solicitarea este mai greu de precizat. Bernard Wapowski și cronică lui Bielski sugerează că apelul la ajutor otoman a avut loc după ce intenția regelui Ioan Albert de a ataca Moldova a devenit evidentă⁸⁹. Însă cronică osmană a lui Ibn Kemal

⁸⁴ C. A. Stoide, *Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *SCȘI*, VII, 1956, p. 72. Este greu de spus dacă Radu cel Frumos se referă la Ștefan sau la Laiotă. Cum Ștefan este cel dintâi menționat în scrisoare, înclin să cred că despre el este vorba, deși nici Laiotă Basarab nu poate fi exclus.

⁸⁵ Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești...*, p. 265, doc. 218.

⁸⁶ Alexandru Simon, *Valahii și Imperiul Otoman în primăvara anului 1474*, în „Apulum”, 44, 2007, 1, p. 410, consideră că opțiunea pentru Moldova a sașilor s-ar explica prin politica lui Radu cel Frumos în privința negoțului. Ar fi de răspuns la întrebarea dacă pe lângă aspectele economice nu au contat și alți factori.

⁸⁷ *Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI*, publicate de Ioan Bogdan, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 29–30, amintește de episodul petrecut a doua zi după lupta de la Baia, când Ștefan „a căzut în mâinile dușmanilor săi. Atunci s-a răscumpărat Ștefan voievod și i-a înșelat cu vorba, cum a știut, până a scăpat de ei”.

⁸⁸ Ovidiu Cristea, *Proiecte de alianță veneto-otomană în timpul domniei lui Baiazid al II-lea*, în *SMIM*, XXIII, 2005, p. 169–182.

⁸⁹ *Kroniki Bernarda Wapowskiego (1480–1535)*, ed. J. Suzyski, în *Scriptores rerum polonicarum*, II, Cracovia, 1874, p. 26: „Ad Turcos, Ungaros, Tartaros ac Mulctanos legatos mittit, ut opem ferrant, supliciter orat”; Bielski afirmă și el că solicitarea ajutorului s-a produs după ce asediul

sprijină interpretarea potrivit căreia intervenția la Poartă s-a făcut cu mult timp înainte⁹⁰. Dacă versiunea acestui izvor este cea corectă, atunci trebuie să admitem că Ștefan cel Mare a fost în măsură să deslușească intențiile polone înainte ca oastea regală să pornească la drum. În acest fel, succesul militar din anul 1497 a fost precedat de unul în planul strângerii informațiilor și de un altul diplomatic.

A fost nevoie de multă abilitate pentru a afla ce pune la cale regele Ioan Albert și de putere de convingere pentru a obține sprijinul vecinilor. Însă, foarte probabil, asemenea însușiri nu s-au limitat doar la momentul conflictului cu Polonia. Fără culegerea, verificarea și înțelegerea corectă a știrilor, o bună parte din deciziile luate în cei 47 de ani de domnie ar fi arătat cu totul altfel. Urmărind cu încordare evoluțiile politico-militare din jurul țării sale, Ștefan cel Mare a fost în măsură să preîntâmpine și să depășească crizele manifestate în îndelungata sa domnie.

Relațiile amicale cu centrele specializate în circulația „mărfii de lux” i-au ușurat considerabil situația. Din păcate, documentele păstrate ilustrează interesul pentru doar două articole: vești despre turci și vești despre munteni. Acestea au fost cel puțin „mărfurile” furnizate de brașoveni. Se poate presupune însă că paleta de subiecte era mult mai largă și că, în funcție de obiectivele momentului și de sursa de informare, la curtea de la Suceava au ajuns știri cu privire la Ungaria, Polonia, tătari, Uzun Hassan ș.a.m.d.

Ar fi interesant de știut dacă, odată ajunse în posesia domnului, aceste informații au putut fi, la rândul lor, folosite drept monedă de schimb în relațiile cu alți suverani. Așa a fost cazul căderii Caffei, anunțată regelui Mathias la două săptămâni (20 iunie) după succesul expediției lui Ahmed Gedik pașa (6 iunie). Este însă un caz excepțional, în care cunoaștem și câteva detalii despre traseul știrii care a fost primită din două direcții; pentru alte situații avem doar crâmpie de informații.

Ar fi, de asemenea, de dat un răspuns întrebării dacă a existat un schimb de informații între cele două Valahii. Aparent, răspunsul ar fi negativ. Percepțiile reciproce par să fie încărcate de resentimente, iar cunoscutul schimb de scrisori între Ștefan și boierii munteni din Brăila, Buzău și Râmnic este, mai degrabă, un exemplu de refuz al dialogului⁹¹. Și totuși există o frântură de informație care arată că situația a putut fi alta. În negocierile pentru eliberarea soției sale, aflată captivă

Sucevei începuse (v. *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în cronică*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 202).

⁹⁰ Nagy Pienaru, *Izvoare otomane privind Moldova lui Ștefan cel Mare*, în *AP*, V, 2009, 1, p. 31–32: „Obiectivul lui (Ioan Albert) era acesta ca prin eliminarea de la mijloc a beg-ului Moldovei să agreseze pe cuceritorii lui *sabih-kiran* (Baiazid al II-lea) și să se lupte cu oricine din fața sa. Deoarece suveranul țării Moldovei a avut cunoștința de situație, a prezentat înștiințare la Pragul padișahului, refugiu mondial. Maiestatea sa Hudâvendigar a ordonat beylerbeyului Rumeliei, Yakub pașa, să adune pe toți oștenii înarmați din teritoriul său și să fie pregătit”.

⁹¹ Ovidiu Cristea, Marian Coman, *O scrisoare pierdută*, p. 23–52.

în Ardeal, Basarab cel Tânăr își arăta dezamăgirea față de comportarea voievodului Transilvaniei, Ștefan Báthory. Deși cerințele acestuia fuseseră îndeplinite, i se solicitau domnului muntean, în chip suplimentar, două mii de florini plus încă două mii pentru Laiotă Basarab. „Asta nu poate să fie”, obiecta Țepeluș, care își motiva refuzul prin faptul că doamna sa, aflată odinioară ostatecă la turci, îi fusese trimisă de aceștia „cu mare cinste”. Prin urmare, cum ar fi putut să dea bani unor creștini pentru a o răscumpăra ? Soluția impasului pare să fi venit din Moldova: „am vorbit eu cu voievodul Ștefan și-mi voi face treaba prin mijlocirea lui”. Nu știm cui a aparținut inițiativa, nici cum ar fi decurs medierea și nici ce preț ar fi trebuit să plătească domnul muntean. Fapt este că, la o dată la care am avea temei să presupunem că relațiile moldo-muntene nu erau amicale, Ștefan apare acceptat în postura de mediator tocmai de omologul său muntean.

Exemplul, chiar dacă lasă în umbră o mulțime de detalii, este revelator pentru rolul orașelor comerciale ca intermediar al schimburilor de informații pentru o anumită regiune. În egală măsură, analiza doar a corespondenței între doi parteneri, deși are avantajul de a dezvălui strategiile textuale utilizate, izolează schimbul epistolar de un context mult mai vast, de un „câmp” politic (potrivit expresiei lui Pierre Bourdieu) în care fiecare actor s-a manifestat nu numai potrivit obiectivelor sale, dar și în funcție de acțiunile celorlalți. Pentru a suplini măcar în parte această lacună și pentru a aprecia poate mai corect corespondența lui Ștefan, ar fi de urmărit în paralel schimbul de mesaje dintre Țara Românească și sașii din Transilvania, conținutul, tonul, ponderea știrilor și felul în care acestea au fost utilizate⁹². În felul acesta, am avea o imagine mai clară a „jocului” fiecărui participant și, poate, o evaluare mai justă a rezultatelor.

News, Politics and War during the Reign of Stephen the Great

(Abstract)

The politics of Stephen the Great is a well known topic in the Romanian historiography. Nevertheless little attention was paid to the “backstage” of the political decisions and actions, i.e. the process of gathering information about Moldavia’s allies and enemies. One of the main reasons is the scarcity of the information and its vague and brief character. Nevertheless a new approach to the correspondence between Moldavia and the southern Transylvanian Saxon town of Brașov (medieval Kronstadt) could offer some insights into the topic. The 20 letters preserved from the period 1457–1504 give some data about the informants of the Moldavian prince, the topics of interest, the utilization of information as a

⁹² Ovidiu Cristea, *Știri, politică și război în corespondența domnilor munteni cu Brașovul și Sibiu (sec. XV–XVI)*, în *SMIM*, XXXI, 2013, p. 105–144.

political weapon, and, sometimes, about the speed of the news. A comparison between Moldavian and Wallachian correspondence with Brașov underlines important differences; while Stephen had a special relationship with the Saxon town and frequently received news about the intentions and actions of his enemies, the Wallachian princes had tense reports with the leaders of Brașov and very often complained about the lack of loyalty of the Saxon merchants and about their preference for the Moldavian prince.

Keywords: news, rumors, Stephen the Great, Moldavia, Brașov, Ottoman Empire.